

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ "КОММУНИКАТИВНАЯ КУЛЬТУРА" В
НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ**

В статье рассматривается место и роль коммуникативной культуры будущего учителя в психолого-педагогических исследованиях, а также содержание и ее компоненты.

Ключевые слова: коммуникативная культура, педагогическая культура, коммуникативная компетентность, коммуникативность, культура, культура общения, компетенция.

**DEFINITION ESSENCE OF THE CONCEPT "CULTURE OF COMMUNICATION" IN THE
SCIENTIFIC LITERATURE**

In the paper the place and role of communicative culture of the future teacher in psychological and educational research, and the content and its components.

Key words: communicative culture, pedagogical culture, communicative competence, communicative, culture, culture of communication competence.

УДК 378.1

Виговська С.В., Журба О.Р.

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОБЛЕМНОЇ ЛЕКЦІЇ З МЕТОЮ
АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ**

У статті визначено поняття «проблемна лекція», розглянуто її структурні складові та проаналізовано особливості застосування методу проблемної лекції у процесі викладання у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: навчально-пізнавальна діяльність, активність, метод проблемної лекції.

Попри те, що лекції з'явилися ще у Стародавній Греції (вважається, що Сократ, Платон, Аристотель використовували метод лекцій) та Стародавньому Римі (Квінтиліан), а згодом набули розвитку в епоху Середньовіччя, – на сучасному етапі розвитку вищої освіти лекція все ще залишається однією з провідних форм навчального процесу.

Е теорії розроблено багато видів лекції, які застосовуються у практичній діяльності викладання. Сучасні новітні технології та їх впровадження у всі сфери людської діяльності дозволяють розробляти та розвивати методи навчання з використанням різноманітних технічних засобів, які мають візуальний вплив на студентів. Попри це, не завжди сучасні технології дають можливість донести до свідомості студента навчальний матеріал ефективно, адже більшість інформації є важкою для сприйняття і потребує постійної мисленнєвої активності. Тому на сучасному етапі розвитку педагогічної науки і практики гостро стоїть питання реалізації активних методів навчання, в тому числі методу проблемної лекції для викладання дисциплін з метою підвищення ефективності навчального процесу, розвитку та виховання студентів.

Застосування в практиці навчання проблемного і розвивального видів навчання спричинило виникнення методів, які дістали назву активні. Їхньою основою стає взаємодія викладача і студентів в процесі навчання. Свій внесок у розвиток активних методів навчання зробили А.М. Матюшкін, Т.В. Кудрявцев, М.І. Махмутов, І.Я. Лернер, М.М. Леві та інші [7].

У науковій літературі проблемі активних методів навчання присвячено чимало досліджень у галузі психології та педагогіки. Концепцію розвивального навчання та його психологічні основи ще у 30-ті роки минулого століття досліджували такі вчені як Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, А.Н. Леонтьєв, В.В. Давидов та інші. Пізніше, у другій половині 60-х та на початку 70-х років ХХ ст., дослідники стали широко розробляти

систематичні засади активних методів навчання та впроваджувати їх у навчальний процес. Зокрема, важливий внесок у становлення та розвиток активних методів навчання зробили такі психологи й педагоги як М.М.Бірштейн, Т.П.Тимофєєвський, І.М.Сироежина, С.Р.Гідровіч, В.І.Рабальський, Р.Ф.Жукова, В.Н. Буркова, Б.Н.Христенко, А.М.Смолкіна, А.А.Вербицький, В.М.Ефімова, В.Ф.Комарова та ін. [8].

М.Н. Скаткін звертає особливу увагу на новаторство в педагогічній практичній діяльності, адже саме такий підхід орієнтований на зміни й розвиток навчально-виховного процесу та активізацію навчальної діяльності студентів зокрема[3, с.14].

Учені М.А. Данилов і В.П. Єсіпов, досліджуючи проблему активності студентів в процесі навчання, у своїх роботах сформулювали деякі правила активізації процесу навчання, що відображають принципи організації проблемного навчання, а саме: педагогові необхідно вести учнів до узагальнення, а не давати їм готових визначень чи понять; епізодично знайомити учнів з методами науки; розвивати самостійність їхньої думки за допомогою творчих завдань. Проте, вищезазначені правила не враховують сам процес навчання, шляхи і засоби досягнення мети активізації навчальної активності студентів.

М.І. Махмутов у своїх наукових дослідженнях запропонував найбільш узагальнене визначення сутності поняття проблемного навчання: "...це тип навчання, в якому поєднуються систематична пошукова діяльність учнів із засвоєнням ними готових висновків науки, а система методів побудована з урахуванням визначення мети й принципу проблемності; це процес взаємодії викладання і учіння, орієнтований на формування пізнавальної самостійності учнів, стійких мотивів навчання і розумових (включаючи і творчі) здібностей під час засвоєння ними наукових понять і способів діяльності, детермінованого системою проблемних ситуацій"[1].

Проблемою стало впровадження активних методів в педагогічну практику вищих навчальних закладів, оскільки основна частина досліджень активності в процесі навчання здійснювалась перш за все на базі шкільного навчання. Відповідно, постало питання про адаптацію теорії про активні методи до дидактичного процесу вищої школи. А.М. Матюшкін у своїх роботах обґрунтував необхідність використання активних методів у всіх видах навчальної роботи студентів [7].

Сьогодні проблемна лекція активно досліджується педагогічною наукою та посідає чільне місце у педагогічній практиці. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності й особливостей застосування методу проблемної лекції у процесі викладання у вищих навчальних закладах.

Основним видом навчальної роботи у ВНЗ є лекція, яка створює фундаментальну базу знань студентів з кожної дисципліни, що передбачена навчальним планом. Її головна дидактична мета – це формування основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу.

Досі багато науковців висувають аргументи проти лекції, вважаючи її неефективним та «нудним» видом навчальної діяльності для студентів, говорячи про те, що лекція привчає до пасивного сприйняття навчального матеріалу. Також відвідування лекцій відбиває у студентів потяг до самостійної роботи та пошуку наукових знань. Відомий також той факт, що студентська аудиторія неоднаково сприймає лекційний матеріал через психофізичні особливості суб'єкта навчального процесу: більшість записує слова лектора механічно, не усвідомлюючи і не аналізуючи саму суть навчального матеріалу.

Проте досвід роботи вищої школи доводить, що усунення лекцій як методу навчального процесу у вищих навчальних закладах призводить до різкого зниження наукового рівня підготовки. У більшості вузівських предметів теоретичного змісту у вищій школі лекції охоплюють 70-80 % усього курсу, у практичних дисциплінах – 20- 40 % матеріалу [10]. Саме тому сучасна лекція у вищих навчальних закладах повинна мати на меті розширювати межі традиціоналізму і спонукати студентів здійснювати перехід від прослуховування навчального матеріалу до активного його засвоєння.

Проблемний підхід до викладання лекції змінює роль викладача: педагог перетворюється з традиційного лектора (який бере на себе подання всієї системи знань з обраної теми) на викладача-консультанта, який допомагає студентам у розв'язанні визначеної проблеми.

Метод проблемної лекції розглядався багатьма вченими під різними кутами та в різних аспектах, тому в науці наявний плюралізм визначень поняття проблемної лекції. У таблиці 1 представлені деякі з них.

Таблиця 1.

Тлумачення сутності поняття методу проблемної лекції

Автор	Тлумачення сутності поняття методу проблемної лекції
Т.І. Головачук	Проблемна лекція (проблемно-орієнтована лекція) – це вид лекції, при якій нове знання вводиться через проблемні запитання, завдання, ситуації [2].
Є.М. Моїсеєва	Проблемна лекція – це апробація багатоваріантних підходів до рішення представленої проблеми. Вона активізує особистий пошук слухачів (курсантів, студентів), пошукову та дослідну діяльність [6].
О.Г. Мороз	Проблемна лекція – це апробація багатоваріантних підходів до рішення поданої проблеми, вона активізує особистий пошук слухачів; проблемна лекція передбачає викладення навчального матеріалу через проблемність питань, завдань або ситуацій. При цьому процес пізнання здійснюється в науковому пошуку, діалозі та співпраці аудиторії з викладачем; на проблемній лекції, або лекції проблемного характеру, обговорюється наукова або практична проблема (історія виникнення, напрями розвитку проблем, перспективи її розв'язання, варіанти розв'язання, прогнозовані наслідки) [7].
Н.А. Сухова	Проблемна лекція – один із заходів раціоналізації та інтенсифікації навчального процесу, вона забезпечує об'єктивний контроль знань студентів, що сприяє підвищенню ефективності і якості навчальної, пізнавальної та виховної роботи, розвитку пізнавальних інтересів студентів і набуттю навичок самостійного поповнення знань [9].

Традиційно будь-яка лекція складається з трьох основних етапів:

1. Вступна частина. На цьому етапі передбачається оголошення теми лекції (для запису студентами), плану лекції, а також формування мети та завдань лекції; пропонується орієнтовний список літератури, навчальних джерел з дослідження визначеної теми (6-7 джерел).

2. Викладення. Лектор надає докази, факти, аналіз понять, висвітлення подій, можлива демонстрація аудіо-та відеоматеріалів; наводиться характеристика різних думок; зв'язок з практикою; вказуються галузі застосування набутих знань в ході лекції.

3. Висновки. Етап формування загального висновку по закінченню розгляду навчального матеріалу.

Проблемна лекція, як правило, починається не з оголошення теми лекції, а зі створення проблемної ситуації перед студентами, вирішуючи яку разом з аудиторією, лектор, таким чином, створює умови для ефективного та якісного засвоєння знань та підвищення рівня мотивації студентів до пізнання, тобто створює умови для активізації навчально-пізнавальної діяльності у процесі вивчення дисципліни на лекції. Такий метод як проблемна лекція ставить за мету спрямувати студента в напрямку здобуття нових знань через власну ініціативу та активність у навчанні. Прочитана проблемна лекція може бути з навчальної дисципліни та певної теми, яка не носить суто інформаційний характер. Особливістю такої лекції є те, що викладач визначає проблему, яка потребує дослідження, та її вирішення на цій лекції. При цьому лектор не тільки окреслює проблему, а й організовує процес її розв'язання, тобто активізує студентів і залучає їх до обговорення питань лекції,

висловлення думок і прийняття наукового рішення. Читання проблемної лекції орієнтує викладача і студентів на спільну роботу, кооперацію, унаслідок чого останні здійснюють активні дії щодо здобуття знань. Інакше кажучи, студенти здобувають знання через дію, активне мислення та пошук вирішення проблеми. Завдання викладача в такому випадку – спрямувати розумову і пошукову діяльність студентів у потрібному напрямку[9].

Маючи певну проблему та зацікавленість студентів щодо якогось суперечливого питання в науці, надалі лектору слід структурувати лекцію на 2-3 проблемні питання (у звичайних лекціях це еквівалентно основним питанням лекції). Кожна проблема повинна бути сформульована самостійно. Кількість проблемних питань залежить від змісту проблеми та вміння педагога розчленити інформацію на самостійні «порції» закінченої інформації. Викладення цих проблемних питань закінчується здебільшого короткими висновками та постановкою наступної проблеми. Таким чином, рекомендується розробляти цілий план лекцій в традиційному його розумінні, враховуючи проблемні питання, які будуть розміщуватися у визначеній за значущістю послідовності, аби зацікавити студента та максимально залучити його до навчального процесу шляхом активізації самостійного пошуку наукового вирішення проблемного питання в науці.

Особливої уваги педагога заслуговує вибір теми для проблемної лекції, оскільки не кожна тема в межах певної дисципліни може мати проблемний характер. Дуже важливим є ретельне дослідження теоретичного, практичного, ілюстративного та іншого навчального матеріалу, відповідна його структуризація та визначення складових, які відповідають критеріям проблемності. У той же час діяльність самого лектора повинна носити також проблемно-пошуковий характер під час лекційного заняття.

Можливий також варіант, коли на початку заняття студентам пропонується ряд питань, відповідь на які їм вже відомі зі шкільної програми та інших предметів. При цьому ці питання ставляться в такому порядку, щоб поступово підводити до нової теми. Ці питання носять характер попереднього опитування і заохочують, активізуються мисленнєву діяльність студентів, що стимулює розумову та пізнавальну активність. Ефективним також буде використання питань, які мають декілька відповідей або так званих питань вибору.

Проблемна лекція має блокову структуру: проблемний блок (постановка проблеми); інформаційний блок (на цьому етапі викладач орієнтує студентів щодо існуючого наукового інструментарію, тобто того, що уже було напрацьовано з даної проблеми з теоретичної точки зору, які знання вже набуті в ході розвитку світової чи вітчизняної науки, яка інформація існує і які джерела її містять); блок аналізу і синтезу (на цьому етапі створюються певні умови для всестороннього обговорення окремих питань в межах теми; вивчення конкретних положень, визначень, процесів тощо з метою деталізованого дослідження нюансів проблеми; в окремих випадках навіть проведення розрахунків та передбачень, тобто відбувається процес дослідження як окремих складових, так і теми в цілому); підсумковий блок (загальна оцінка результатів дослідження)[4].

Завдяки систематичному використанню проблемних завдань в межах лекційних занять студенти починають осмислено підходити до сприймання нової навчальної інформації, самостійно шукати шляхи розв'язання проблемних питань в науці, активно брати участь у процесі навчання. Таким чином, використання викладачем прийомів активізації спонукає студентів до самостійного мислення, розвиває у них здібності до самостійного аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення навчального матеріалу і творчого вирішення навчальних завдань.

Разом з тим, використання методу проблемної лекції не завжди можливе при викладанні окремого блоку дисциплін з причин, які пов'язані з недостатнім апаратом пошуково-креативних умінь, з недостатніми вміннями викладачів створювати ефективні проблемні ситуації.

Отже, проблемна лекція посідає одне з провідних місць у навчальному процесі. Основне завдання педагога під час її підготовки і проведення – створити таку ситуацію, щоб у студентів виникли труднощі, запитання і серйозні роздуми щодо наукових проблем. Силь

викладання повинен бути партнерським, ґрунтуватися на спільній діяльності зі студентами, але при цьому повинні створюватись умови для саморозвитку студентів, які не тільки відображають набуті знання, але перетворюють їх на знаряддя для вирішення певної ситуації.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне висвітлення зазначеної проблеми. Перспективним напрямом подальшого наукового пошуку є дослідження умов ефективного застосування проблемної лекції у навчальному процесі в межах викладання конкретних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абушкін Х. Х. Проблемний урок у середньому спеціальному навчальному закладі: структура, зміст, технологія / Х.Х. Абушкін // *Середня професійна освіта*. – 2005. – № 5. – С. 40-44.
2. Головачук Т.І. Інноваційний підхід при проведенні лекційного заняття/ Т.І. Головачук– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchetei/2011_2_1/NV-2011-V2_68.pdf
3. Левіна М. М. Технології професійної педагогічної освіти: навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів/ М.М. Левіна.– М.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 272 с.
4. Махінова М.В. Інтерактивний підхід при читанні лекцій / М.В. Махінова.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Pedagogica/73210.doc.htm
5. Махмутов М.И. Проблемное обучение / М.И. Махмутов. – М., 1975.– 368 с.
6. Моїсеєва Є.М. Методика підготовки та проведення лекцій у Київському національному університеті внутрішніх справ: методичні рекомендації / Є.М. Моїсеєва. – М.: НМЦ, 2005. – 44 с.
7. Мороз О.Г. Методика підготовки та проведення лекційних занять у вищій школі/ О.Г. Мороз. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: studentbank.ru/view.php
8. Романовська О.О. Застосування методу проблемної лекції для викладання економічних дисциплін / О.О. Романовська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/Tipuss/2012_2/Rom.pdf
9. Сухова Н.А. Проблемна лекція – один із методів творчого мислення / Н.А. Сухова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/24208
10. Фіцула М.М. Педагогіка: підручник / М.М. Фіцула. – К. : Академія, 2002.– 456 с.

Выговская С.В., Журба О. Р.

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА ПРОБЛЕМНОЙ ЛЕКЦИИ С ЦЕЛЬЮ АКТИВИЗАЦИИ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

В статье определено понятие «проблемная лекция», рассмотрены ее структурные составляющие и проанализированы особенности применения метода проблемной лекции в процессе преподавания в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: учебно-познавательная деятельность, активность, метод проблемной лекции.

Vygovska S.V., Zhurba O.R.

PROBLEM LECTURE AS A METHOD OF INTENSIFYING THE TEACHING AND LEARNING ACTIVITIES OF STUDENTS

A problem lecture may be within the course of the discipline and a topic, which is not purely of informative but of a searching character as well. The peculiarity of this lecture is that the lecturer sets a problem that requires some research activity and its solution during this problem lecture. Lector also organizes a problem solution process, stimulates students, involves them into the discussion, so they express their own opinions and decisions. Application of the method of the problem lecture directs the lecturer and students to work together, and, as a result, students are engaged in intensive activity to acquire knowledge. In other words, students gain knowledge through action, active thinking, working together to solve the problem.

Key words: teaching and learning activities, activity, method of problem lectures.